

Конопля В. В.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Крук С. В.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Полуніна Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
(м. Київ, Україна)

ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: РОЛЬ ДЕРЖАВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) з'явилося як відповідь на жахи збройних конфліктів, пропонуючи систему норм і правил, що регулюють поведінку учасників війни та захищають жертв насильства. Цей важливий аспект міжнародного права налічує десятиліття розвитку і еволюції, чітко відображаючи прагнення міжнародної спільноти до гуманності навіть в умовах серйозних конфліктів.

На сьогодні, в період збройної агресії РФ щодо України, дотримання норм МГП стало особливо актуальним та вимагає не лише внутрішньої адаптації національного законодавства, але й потужного міжнародного механізму контролю та відповідальності. У цьому контексті важливо розглянути, як національні та міжнародні інституції, включно з Міжнародним комітетом Червоного Хреста (далі – МКЧХ), які забезпечують дотримання норм МГП та захист прав тих, хто страждає від збройних конфліктів.

Держави несуть основну відповідальність за дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. Вони зобов'язані вживати всіх можливих заходів для попередження порушень, особливо в межах діяльності своїх збройних сил. Також на держави покладається відповідальність за порушення норм МГП, які скоєні їхніми органами влади, збройними силами або особами, які знаходяться під їхнім контролем.

Міжнародне гуманітарне право, яке часто називають «правом війни», почало формуватися у XVII столітті. Одним із перших кроків став трактат Гуго Гроція «Про право війни та миру» (1625 р.), де автор закріпив основи права на війну (*jus ad bellum*). У XIX столітті з'явилися норми права війни (*jus in bello*),

які регулюють правила ведення бойових дій і захисту постраждалих під час війни. У 1864 році в Женеві була прийнята перша Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених на полі бою», ініційована швейцарцем Анрі Дюнаном. Саме ця конвенція стала підґрунтям для створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), а також Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Женевські конвенції, прийняті в 1949 році, а також Додаткові протоколи до них, стали основою сучасного МГП.

Механізми контролю включають політичну та матеріальну відповідальність держави за порушення МГП. До цього належать репарації та реституції за завдану шкоду. Крім того, на держави покладається обов'язок переслідувати осіб, винних у воєнних злочинах у межах національного законодавства. У випадках серйозних порушень МГП, які є воєнними злочинами, національне законодавство передбачає кримінальну відповідальність. Якщо держава не здатна або не бажає переслідувати злочинців на національному рівні, вступає в дію механізм міжнародної кримінальної відповідальності індивідів. Особливістю міжнародного кримінального права є його здатність притягати осіб до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів через діяльність міжнародних кримінальних судів і трибуналів. Ці інституції діють на основі міжнародних договорів і статутів, таких як Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). Таким чином, притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах є обов'язком як держав, так і міжнародної спільноти [1, с. 37-40].

Таким чином, контроль за дотриманням норм МГП забезпечується через:

1. Національні механізми: включення норм МГП до законодавства, судове переслідування воєнних злочинців, здійснення дисциплінарних заходів у збройних силах.

2. Міжнародні механізми: діяльність міжнародних кримінальних судів, моніторинг міжнародних організацій (наприклад, Міжнародного комітету Червоного Хреста), а також реалізація обов'язку співпраці держав із міжнародними інституціями.

Механізми контролю, таким чином, базуються на взаємодії національного та міжнародного права, забезпечуючи відповідальність за порушення МГП як на рівні держав, так і на рівні індивідів.

Міжнародний комітет Червоного Хреста є ключовою міжнародною організацією, яка займається підтримкою та моніторингом дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Його унікальна роль визначена Женевськими конвенціями 1949 року, які надають МКЧХ мандат для роботи під час збройних конфліктів.

Основні напрями діяльності МКЧХ можна деталізувати так: 1) моніторинг дотримання норм МГП – МКЧХ здійснює спостереження за тим, як держави та недержавні учасники конфліктів виконують свої зобов'язання відповідно до норм МГП. Організація проводить конфіденційний діалог із владою та командирами військових формувань, щоб вказати на порушення та запропонувати шляхи їх усунення; 2) надання консультацій і технічної допомоги

– МКЧХ допомагає державам імплементувати положення міжнародного гуманітарного права у їхнє національне законодавство (наприклад, розробка рекомендацій для включення норм МГП у національні військові статuti та доктрини; проведення тренінгів та навчань для військових, юристів та представників влади; розробка практичних посібників та юридичних довідників із застосування МГП; організація гуманітарної допомоги – МКЧХ надає гуманітарну допомогу цивільному населенню та особам, які постраждали від збройних конфліктів, у тому числі продуктів харчування, ліків та інших предметів першої необхідності; забезпечення доступу до питної води та медичних послуг; підтримка медичних закладів, зокрема в регіонах, де відбуваються конфлікти; захист осіб, які постраждали від конфліктів – МКЧХ захищає права найбільш уразливих груп населення, таких як: військовополонені, яких організація відвідує для перевірки умов утримання та дотримання їхніх прав, зниклі безвісти особи, для яких МКЧХ організовує пошукові програми та об'єднання родин, цивільне населення, для якого створюються гуманітарні коридори; посередницькі місії – МКЧХ виступає нейтральним посередником між сторонами конфлікту, сприяючи укладанню перемир'я, гуманітарних угод чи обміну військовополоненими. Ця роль особливо важлива, оскільки організація зберігає нейтралітет і довіру учасників конфлікту; правопросвітницька діяльність – МКЧХ активно працює над поширенням знань про міжнародне гуманітарне право серед органів державної влади, збройних формувань, громадськості, включаючи освітні програми у школах та університетах; сприяння розвитку МГП – МКЧХ ініціює міжнародні конференції, де обговорюється розвиток і модернізація МГП для адаптації до сучасних викликів, таких як гібридні війни чи використання новітніх технологій та ін.

Приклад діяльності МКЧХ у Сирії: під час конфлікту МКЧХ забезпечував гуманітарну допомогу мільйонам людей, створював гуманітарні коридори та забезпечував переговори між сторонами; в Україні з 2014 року МКЧХ працює над захистом цивільних осіб, обміном військовополоненими, наданням гуманітарної допомоги та підтримкою сімей зниклих безвісти осіб.

Роль МКЧХ є надзвичайно важливою для забезпечення дотримання норм МГП. Його нейтралітет, незалежність і гуманність дозволяють організації успішно виконувати місії навіть у найскладніших умовах. Разом із державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами МКЧХ сприяє захисту прав людей у збройних конфліктах.

Збройна агресія РФ проти України, яка розпочалася з окупації Криму у лютому-березні 2014 року, подальшого розгортання гібридної війни на Донбасі з квітня 2014 року та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, супроводжується масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Це включає знищення цивільного населення, зокрема дітей, руйнування інфраструктури, культурних і духовних цінностей України. Ці події змушують державну владу та громадян шукати захисту й справедливості через звернення до норм МГП для покарання агресора та притягнення його до відповідальності.

З метою забезпечення виконання норм МГП на території України Кабінет Міністрів України 26 квітня 2017 року ухвалив постанову № 329, яка передбачає створення Міжвідомчої комісії з питань реалізації норм МГП. Її завданням стало забезпечення міжнародно-правових зобов'язань України, враховуючи виклики, пов'язані з війною на сході країни.

МГП поширюється на всі види збройних конфліктів, незалежно від того, чи вони є міжнародними чи внутрішніми, та застосовується до всіх сторін конфлікту. Україна ратифікувала ключові міжнародні договори у сфері МГП, такі як Женевські конвенції, і включила їх положення у національне законодавство. Водночас практика їх імплементації стикається із серйозними викликами через масштабні порушення з боку держави-агресора. Особливістю МГП є те, що воно не оцінює правомірність чи неправомірність війни, але забезпечує однакове застосування норм до всіх сторін конфлікту. За серйозні порушення передбачена міжнародна кримінальна відповідальність, включаючи покарання за воєнні злочини через механізми Міжнародного кримінального суду та інші міжнародні трибунали. Крім договірних норм, міжнародне гуманітарне право також базується на звичаях, які становлять важливу частину правозастосування. Вони допомагають заповнити прогалини, що залишаються в договірному праві, та забезпечують додатковий захист жертвам збройних конфліктів.

Україна поступово вдосконалює своє національне законодавство, враховуючи міжнародні стандарти МГП. Зокрема, ухвалені закони, які сприяють захисту цивільного населення, підтримці постраждалих від конфліктів і залученню міжнародної допомоги. В умовах російської агресії Україна активно використовує норми МГП, шукаючи міжнародного захисту, справедливості та покарання агресора. Подальша імплементація МГП у національну правову систему, співпраця з міжнародними організаціями та активна участь у міжнародних ініціативах є важливими кроками до забезпечення справедливості та миру.

У підсумку, міжнародне гуманітарне право виступає як основний механізм, що забезпечує захист прав людей у умовах збройних конфліктів, одночасно сприяючи відповідальності тих, хто порушує ці норми. Співпраця між державами та міжнародними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, є ключовим фактором для реалізації зобов'язань, що випливають з міжнародного гуманітарного права. У світлі триваючої агресії РФ проти України, дотримання МГП набуває важливого значення не лише для захисту жертв війни, але й для забезпечення справедливості і майбутнього миру. Чітка імплементація норм МГП у національному законодавстві, активна участь у міжнародних ініціативах і співпраця з міжнародними структурами є критично важливими для досягнення успішного вирішення конфлікту та запобігання подальших порушень прав людини.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 с.
2. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.
3. Збройна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права: бібліографія (1954–2022 рр.) URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/5903>.
4. Міжнародне гуманітарне право. URL : <https://redcross.org.ua/international-humanitarian-law/>.
5. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. URL : https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/DD_mod_08-1.pdf.